

החיוב להתזיר ריבית קצוצה

למה יש חיוב להתזיר הריבית?

א. בבא מציעא סא-סב.

אמר רבי אלעזר: רבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבק רבית אינה יוצאה בדיינין. רבי יוחנן אמר: אפילו רבית קצוצה נמי אינה יוצאה בדיינין. אמר רבי יצחק מאי טעמא דרבי יוחנן?

- דאמר קרא "בנשך נתן ותרבית לקח, וחי לא יחיה, את כל התעבות האלה עשה" - למיתה ניתן ולא להישבון.
- רב אדא בר אבהה אמר אמר קרא "אל תקח מאתו נשך ותרבית, ויראת מאלקיך" - למורא ניתן ולא להשבון.
- רבא אמר מגופיה דקרא שמיע ליה: "מות יומת דמיו בו יהיה", הוקשו מלוי רבית לשופכי דמים, מה שופכי דמים לא ניתנו להשבון אף מלוי רבית לא נתנו להשבון.

אמר רב נחמן בר יצחק מאי טעמא דרבי אלעזר?

- דאמר קרא "וחי אחיך עמך" - אהדר ליה כי היכי דניחי.
- ורבי יוחנן האי "וחי אחיך עמך" מאי עביד ליה? מבעי ליה לכדתניא: שנים שהיו מהלכין בדרך... מיתבי: "הניח להם אביהם מעות של רבית, אף על פי שיודעים שהן של רבית אינן חייבין להחזירן" - הא אביהן חייב להחזיר!
- בדין הוא דאבוהון נמי לא מיתבי להחזיר, ואידי דקא בעי למתני סיפא "הניח להן אביהם פרה וטלית וכל דבר המסוים חייבין להחזיר מפני כבוד אביהם, תני נמי רישא בדידהו.

○ והני מפני כבוד אביהם מי מחייבי? קרי כאן "ונשיא בעמך לא תאר" בעושה מעשה עמך!

▪ כדאמר רבי פנחס משמיה דרבא, בשעשה תשובה, הכא נמי בשעשה תשובה.

○ אי עשה תשובה מאי בעי גביה?

▪ שלא הספיק להחזיר עד שמת.

מיתבי: "הגזלנין ומלוי רבית, אף על פי שגבו מחזירין!"...

תנאי היא, דתניא "רבי נחמיה ורבי אליעזר בן יעקב פוטרין את המלוה ואת הערב מפני שיש בהן קום עשה." מאי 'קום עשה'? לאו משום דאמרין להו 'קומו אהדורו', מכלל דתנא קמא סבר לאו בני אהדורי נינהו!

• לא. מאי קום עשה? לקרוע שטרא.

• מאי קסבר? אי קסבר שטר העומד לגבות כגבוי דמי, והא עבדו איסורייהו! ואי לאו כגבוי דמי, הא לא עבוד ולא כלום!

○ לעולם קסבר שטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי, והא קא משמע לן דשומא מילתא היא...

ב. חידושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א

ור' יוחנן האי וחי אחיך עמך מאי עביד ליה. פי' שזהו מקרא של תורה ומיותר לדרשא, אבל בקראי דר' יוחנן שאינם אלא דרשא בעלמא וכעין אסמכתא מדברי קבלה לא פרכינן לר' אלעזר מאי עביד להו.

ג. רש"י מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א

והשתא קפריך ואזיל לפרושי שינויא מאי קסבר כו'...

לא עבד כלום - ומאן פליג עלייהו?

לעולם לאו כגבוי דמי - ואשומא גרידתא מחייב ליה תנא קמא.

ד. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א

ופריך "מאי קסבר? אי קסבר שטר העומד לגבות כגבוי דמי הא עבדו ליה איסורייהו" פירוש אם כן נגמר הלאו דלא תשימון, ואם כן מאי טעמא דפוטרין, דבשגבו בלאו דלא תשימון ליכא תקנה בהשבה דתיקון דחי אחיך לא קאי אלא תשימון! ואי סבר לאו כגבוי דמי הא לא עבד ולא כלום ואם כן מאי 'פוטרין' שייך לומר? הא אין כאן איסור דלא תשימון כל עיקר!

ומשני לעולם לאו כגבוי דמי, וקמשמע לן דשימה מילתא היא... לעולם לאו כגבוי דמי, ודקשיא לך מאי 'פוטרין' שייך הא קמשמע לן דשימה מילתא היא, ורבי נחמיה ורבי אליעזר סברי דמיתלא תלי וקאי לאו ד'שימה' מתחלת הפיסוק ועד שעת גבייה, ואי קרע השטר פקע ליה איסורא, ומשום הכי פוטרין דיש לו תקנה על ידי קריעה...

ה. חידושי הר"ן מסכת בבא מציעא דף סא עמוד ב

רבית קצוצה יוצאה בדיינים - כתב הרשב"א ז"ל דלאו למימרא שב"ד יורדין לנכסיו ומחזירין ללוה דנהי דחיובא איכא גבי' לאהדורי, שעבוד נכסי' ליכא. וראיה לדבר מדתניא "הניח להם אביהם מעות של רבית אעפ"י שהן יודעין שהן של רבית אין חייבין להחזיר אלא בדבר המסוים מפני כבוד אביהם", ואלו בגזל מחייב כל זמן שהגזילה קיימת או שהניח להם אביהם אחריות נכסים! אלא וודאי ליכא הכא שעבודא כלל אלא עשה בעלמא ד"וחי אחיך עמך" כדאמרי' בסמוך. ו"יוצאה בדיינין" דקאמרי' היינו בכפי' שב"ד כופין אותו להחזיר כאשר מצות עשה שב"ד כופין אותו עליו.

ו. בבא קמא קיב ע"א

רב אדא בר אהבה מתני להא דרמי בר חמא אהא: "הניח להן אביהן מעות של רבית, אף על פי שיודעין שהן של רבית אין חייבין להחזיר." אמר רמי בר חמא: זאת אומרת רשות יורש כרשות לוקח דמי [והיורשין קנו בשינוי רשות]? רבא אמר לעולם אימא לך רשות יורש לאו כרשות לוקח דמי, ושאיני הכא דאמר קרא "אל תקח מאתו נשך ותרבית [וכו'] וחי אחיך עמך", אהדר ליה כי היכי דנחי בהדך - לדידיה קא מזהר ליה רחמנא, לבריה לא מזהר ליה רחמנא.

ז. משנה למלך הלכות מלוה ולוה פרק ד הלכה ד

ודע שרבינו ירוחם כתב בנ"ח ח"א דדוקא שאין הגזילה קיימת או כשאין הריבית קיים, אבל אם הוא בעין כופין אותם להחזיר. נראה דס"ל דאף גבי רבית כל שהוא בעין אף שאינו מסויים מקבלין ממנו דומיא דגזל. ולטעמיה אזיל שכתב בנכ"ב ח"א דאם קידש ברבית קצוצה אינה מקודשת, משמע דס"ל דאינו קונה הרבית אלא ברשותא דמריה קיימא דומיא דגזל דע"כ מיירי בשכבר בא לידו הרבית דאי לא תיפוק ליה משום מלוה אלא ודאי אף שבהא לידו אינה מקודשת דומיא דגזל.

ח. ספר החינוך מצוה שמג

ודרך כלל אמרו זכרונם לברכה [שם ס"ג ע"ב] כל אגר נטר ליה אסור מן התורה, והוא שבא מיד לווה למלוה, זהו הרבית האסור דבר תורה. ועליו יאמרו זכרונם לברכה [שם ס"א ע"ב] "רבית קצוצה יוצאה בדינין", כלומר שבית דין יורדין לנכסי המלוה ומוציאין ממנו, כמו בגולות וחבלות. ויש מן המפרשים שפירשו יוצאה בדינין לענין כפייה, כלומר שכופין בית דין את המלוה להחזירה בשוטים, כמו שעושיין לכל מי שיאמר שלא יעשה מצות עשה.

ט. תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף סא עמוד ב

ואפילו למ"ד רשות יורש לאו כרשות לוקח, שאני הכא דאמר קרא "וחי אחיך עמך" לדידיה אזהר רחמנא לבריה לא אזהר רחמנא.

י. חידושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א

מה להנך שכן שלא מדעתו. פי' תאמר ברבית שהוא מדעתו קמ"ל דאע"ג דמדעתו הוא וידע ומחיל אסור, ומכאן נראה דלא מהניא מחילה ברבית קודם פרעון דאלו מהניא אין לך רבית שאינו נמחל.

יא. טור יורה דעה הלכות רבית סימן קס

והגאונים כתבו שאם מחל הלוה למלוה רבית שלקח או שעתיד ליקח, אף על פי שקנו מידו או נתנה לו במתנה אינו כלום, שכל רבית שבעולם מחילה היא, אבל התורה לא מחלה ואסרה מחילה זו, לפיכך אין המחילה מועלת כלום, ואפילו ברבית של דבריהם. והרמב"ם חלק על זה וכתב שהמחילה מועלת וא"א ז"ל כתב ודאי אם לקח ממנו רבית וצריך להחזירה לו מועלת מחילה לפוטרו כמו בכל גזל אבל בשעת לקיחת הרבית אפ"ל אם אמר אני נותנו לך במתנה אסור לקבלו.

יב. קידושין ו ע"ב

אמר אביי: המקדש במלוה אינה מקודשת, בהנאת מלוה מקודשת ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית. האי "הנאת מלוה" ה"ד? אילימא דאזקפה, דאמר לה ארבע בחמשה [וקידושין תהיו הזוז החמישי], הא רבית מעלייתא הוא! ועוד, היינו "מלוה"!...

יג. רש"י מסכת קידושין דף ו עמוד ב

רבית מעלייתא הוא - ואמאי קרי ליה "הערמת רבית"?

יד. רש"י מסכת בבא מציעא דף סא עמוד ב

עד כאן רבית קצוצה - וכופין אותו בית דין להחזיר אם תובעו בחייו.

טו. רש"י מסכת בבא קמא דף צד עמוד ב

[יורשין] אין חייבין להחזיר - זכתיב "והשיב את הגזלה אשר גזל" והני לא גזול מידי, דקנינהו בשינוי רשות וקסבר רשות יורש כרשות לוקח דמי.

טז. קצות החושן סימן ט:א

וכל זמן שלא תבע לא נתחייב לדעת הט"ז...

יז. נתיבות המשפט ביאורים סימן ט:ב

ועל כרחך צריך לומר שהוא מטעם שכתב התומים [אורים סק"ב], כיון דמדעתו נתן, חזקתו מחלו כשאינו תובעו.

יה. תמורה ו-:

והשתא דשנינן כל הני שינויי דאביי ורבא, במאי פליגי? ברבית קצוצה קמיפלגי וכדרכי אלעזר, דא"ר אלעז' רבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבק רבית אינה יוצאה בדיינין. ור' יוחנן אמר אפ"ל רבית קצוצה אינה יוצאה בדיינין.

יט. חתם סופר מסכת בבא מציעא דף סא עמוד ב

...וס"ל לרש"י דלמ"ד אי עביד לא מהני נמצא מה שהלוה נותן להמלוה ברצונו הטוב ומקנה לו הריבית זה הקנין לא מהני מידי וכשיתבעהו צריך להחזירו לו.

כ. קצות החושן סימן ט:א

אמנם בעיקר הדין לענין ריבית יראה לענ"ד כדברי הסמ"ע דריבית לא בעי תביעה... וגם בזה מצאתי בכנסת הגדולה יו"ד סימן קס"א (הגה"ט אות י"ט) שהעלה דריבית אין צריך תביעה וכן עיקר.